

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2005 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2005

1

VILNIUS 2006

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2005

1

VILNIUS 2006

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

DOROTA M I C H A L U K

BALTARUSIJOS LIAUDIES RESPUBLIKOS SIENŲ KONCEPCIJOS FORMAVIMASIS 1917–1918 METAIS

1918 m. kovo 25 d. trečiuoju konstitucijos nutarimu paskelbta, kad įkurta Baltarusijos Liaudies Respublika, kurios teritorijoje dauguma gyventojų yra baltarusiai. Tai Mogiliavo kraštas ir baltarusiškos Minsko, Gardino (su Gardinu ir Balstoge), Vilniaus (su Vilniumi), Vitebsko, Smolensko, Černigovo kraštų dalys ir „baltarusių gyvenamos gretimų gubernijų pasienio dalys“¹. Šis labai nekonkretus sienų apibūdinimas visiškai sutapo su prof. Jauchimo Karskio (Яўхім Карскі) apibrėžimu. Jis savo tyrimų rezultatus paskelbė veikale „Беларусы – Введение в изучение языка и народной словесности“ (Varšuva, 1903)². Kartografiškai juos pateikė prie knygos pridėtame žemėlapyje „Этнографическая карта белорусского племени“ (ilustr.). Bet etninės Baltarusijos sienos buvo nustatytos remiantis tik kalbos kriterijumi, neatsižvelgiant į kitus požymius: tautosaką ir papročius. J. Karskis, nustatydamas baltarusių etninį plotą, daugiausia rėmėsi įvairių baltarusių kalbos tarmių, kurias skirstė į šešias grupes pagal baltarusių kalbos skiriamųjų bruožų – „akavimo“, „dziakavimo“ ir kietosios „r“ – pobūdį, išsidėstymu.

Taigi J. Karskis baltarusių etniniam plotui priskyrė pietinę Suvalkų gubernijos Augustavo apskrities dalį; šiaurinę Gardino gubernijos dalį: Gardino, Skidelio, Sokulkos apskritis, rytinę Balstogės apskrities dalį, labai mažą šiaurinę Bielsko apskrities dalį

¹ *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі* (toliau – АБНР), ред. С. Шупа, Вільня-Нью-Ёрк-Менск-Прага, 1998, т. 1, cz. 2, Nr. 130, с. 62–63: III Устаўная грамата Рады Беларускай Народнай Рэспублікі.

² 2001 m. Minske išleistas reprints.

(tik iki Narevo upės, be Bielsko miesto), Valkavisko ir Slanimo apskritis, Pružanų apskrities šiaurinę dalį (bet be jos centro); pietinę Vilniaus gubernijos dalį; rytinę Trakų apskrities dalį su apskrities centru, pietinę Vilniaus apskrities dalį su Vilniumi ir Paberže, Ašmenos apskritį, išskyrus nedidelę jos vakarinę dalį, Vileikos apskritį, pietinę Švenčionių apskrities dalį (be Švenčionių), Dysnos apskritį; rytinę Kauno gubernijos Zarasų apskrities dalį; Ilūkstės apskritį Kuršo gubernijoje; Minsko guberniją (išskyrus pietinę Mozyriaus apskrities dalį ir didesniąją Pinsko apskrities dalį su Pinsku); visą Mogiliavo guberniją; Vitebsko guberniją, išskyrus šiaurės vakarinę Daugpilio apskrities dalį ir šiaurės vakarinę Ludzos apskrities dalį; Pskovo gubernijos apskritis: pietinę Opočkos apskrities dalį, Velikije Luki, Toropecą; Tverės gubernijos apskritis: šiaurinę Rževo ir Ostaškovo apskričių dalis; daugumą Smolensko gubernijos apskričių, Belsko, Porečės, Smolensko, Dorogobužo, Krasno, Jelnios, Roslavlio apskritis; vakarinę Trubčevsko apskrities Oriolo gubernijoje ir Černigovo gubernijos apskritis: Mglina, Suraža, Staroduba, Novozybkova, Horodnią (be jos rytinės dalies).

J. Karskis buvo vienas pirmųjų mokslininkų, pradėjusių moksliskai tirti baltarusių etnografiją ir pirmiausia – baltarusių kalbą. 1893 m. Kijevo universitete jis apgynė pirmąją mokslo istorijoje daktaro disertaciją, parašytą baltarusių kalba ir skirtą baltarusių kalbos istorijai. Tyrimus tęsė profesoriaudamas Varšuvos universitete, vėliau Petrogrado mokslų akademijoje. J. Karskio žemėlapis buvo lūžis šios teritorijos tautinėje kartografijoje – baltarusių kalbą jis laikė savarankiška kalba, suskirstyta į tarmes ir dialektus. Anksčiau, o ir vėliau, Pirmojo pasaulinio karo laikais, rusų ir vokiečių kartografų sudarytuose žemėlapiuose baltarusių kalba buvo laikoma rusų kalbos tarme. Pasak „zapadnorusizmo“, baltarusiai, mažarusiai ir didžiarusiai buvo trys vienos rusų tautos dalys. Taigi nieko keista, kad susidomėjus savo tauta, jos tapatybe ir skirtingumu nuo kaimynų, tautiniams baltarusių veikėjams J. Karskio žemėlapis buvo labai reikšmingas. Juo remtasi diskutuojant apie politinį Rytų Europos perdalijimą, kurio buvo tikimasi žlugus Rusijos monarchijai. Buvo tikima, kad įgyvendinus per revoliuciją išpopuliarintą tautų apsisprendimo teisės šūkį pasikeis valstybinis santykis su Rusija. Baltarusių veikėjų politinėse programose iš pradžių tai buvo kultūrinė autonomija, vėliau – politinė autonomija federacijoje su demokratine Rusija. Nepriklausomos Baltarusijos valstybės idėja kilo tik 1917 m. pabaigoje, po bolševikų Minske išvaikyto Pirmojo visuotinio baltarusių suvažiavimo. Bet jau pareikalavus kultūrinės, o ypač politinės autonomijos, būtinai reikėjo nustatyti baltarusių apgyventos teritorijos, kurią ateityje patys galėtų valdyti, ribas.

1917 m. J. Karskio žemėlapis perleistas dar kartą. Įvesti keli pataisymai: šiek tiek išlyginta siena atkarpoje Lipskas–Luninas–Luninecas, padidinant baltarusių apgyventą plotą. Kitur šis plotas sumažintas, neįtraukus atkarpų Gorobičiai–Seversko Naugardas ir Gorodecas–Vygoničiai Briansko lygyje. Žemėlapių turiniai labiausiai skyrėsi tuo, kad buvo nužymėta tik išorinė visos teritorijos, J. Karskio laikytos etninėmis baltarusių

žemėmis, siena. Viduje nebuvo išskiriamos baltarusių kalbos tarmės. Žemėlapis naujai perleistas svarbiausiu politiniu, o gerokai mažiau – pažintiniu tikslu.

Greitai vystantis įvykiams, 1917–1918 m. sandūroje baltarusių veikėjams reikėjo skelbti nepriklausomybę ir apibrėžti Baltarusijos valstybės ribas. Jos buvo nustatytos bendrais bruožais, kadangi iki 1918 m. pavasario baltarusiai neturėjo nei federacinės valstybės, nei savarankiško tarptautinės teisės subjekto – vieningos valstybinių sienų koncepcijos. Apibrėžiant valstybės teritoriją pirmiausia vadovautasi tautų apsisprendimo teise, tikintis, kad šiai nuostatai pritaras gretimos tautos.

Pirmą kartą šis gana idealistinis požiūris susidūrė su tikrove per 1918 m. Kijeve vykusias Baltarusijos Liaudies Respublikos ir Ukrainos Liaudies Respublikos veikėjų derybas dėl Baltarusijos ir Ukrainos sienos. Baltarusijos veikėjai siekė, kad būtų paremta jų valstybingumo idėja. Tai buvo sunku, kadangi, nors Baltarusijos nepriklausomybė paskelbta tik dviem mėnesiais vėliau negu Ukrainos, politinė padėtis jau buvo visiškai pasikeitusi. 1918 m. kovo 3 d. bolševikų valdoma Rusija, Vokietija ir jų sąjungininkės Austrija-Vengrija, Bulgarija ir Turkija Breste pasirašė taikos sutartį. Baltarusija, dar nebuvusi savarankiška struktūra, ten neįvardyta kaip šalis. Baltarusijos žemės pripažintos Rusijos dalimi; jos turėjo likti Vokietijos okupuotos, kol už jas bus gauta kontribucija. Vokietija įsipareigojo nepripažinti jokių naujų valstybių, kurios įsikurs buvusios Rusijos imperijos teritorijoje po 1918 m. kovo 3 d. Taigi ji negalėjo pripažinti Baltarusijos. Baltarusijos santykius su Ukraina sunkino dar ir sausio 27 (vasario 9) d. pasirašyta Vokietijos, Turkijos, Austrijos-Vengrijos, Bulgarijos ir Ukrainos Liaudies Respublikos sutartis. ULR šiaurinė siena turėjo tapti prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusi Austrijos-Vengrijos ir Rusijos siena. Toliau siena turėjo eiti linija Bilgorajus–Ščebrešinas–Krasnystavas–Pugačiovas–Radzinas–Miendzyrečė–Sarnakai–Mielnikas–Lietuvos Vysokoje–Lietuvos Kamieniecas–Pružanai–Vyganovo ežeras³. Tokiu būdu Ukrainai atiteko dalis šiaurinės Palenkės ir visa Polesė kartu su Pripetės baseinu (Bresto, Pinsko, Rečicos, Mozyrius ir Gomelio apskritys). Pripetės vidurupio ir žemupio baseinas – labai savitas kraštas – pelkėtas, su daugybe ežerų, jame daug gamtos turtų, ypač medienos. Ūkinė Polesės reikšmė išaugo 1871 m. nutiesus geležinkelio liniją, sujungusią Brestą su Maskva, o vėliau jos atšakas: liniją Brestas–Pinskas–Rečica–Gomelis.

Baltarusiams Pripetės baseinas buvo svarbus ne tik strategiškai ir ūkiškai, bet ir istoriškai. Po padalijimų vakarinė krašto dalis priklausė Minsko ir Gardino gubernijoms, kurių pietuose buvo dešinysis vidurupio krantas. Baltarusių tautinės sąmonės raidos požiūriu ši vieta buvo itin svarbi dėl etninės sudėties, nors požiūris į tautinę padėtį XX a. pradžioje buvo nevienareikšmis.

³ *Українська Центральна Рада. Документи и Матеріали у двох томах*, ред. П. П. Толочко и др., Київ, 1997, № 70, с. 138.

Remiantis kalbos kriterijumi per 1897 m. visuotinį surašymą dauguma Bresto ir Kobryno apskričių stačiatikių savo gimtąja kalba užrašė mažarusių (ukrainiečių) kalbą. Panašiai buvo Bielsko apskrities pietuose ir Pinsko bei Pružanų apskrityse. Remdamiesi tik šiuo kriterijumi, kalbininkai minėtų apskričių gyventojus laikė ukrainiečiais. Tai atsispindėjo XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje parengtuose kalbiniuose žemėlapiuose. Dėl to ukrainiečių tautiniai veikėjai galėjo pietinę Gardino ir Minsko gubernijų dalį priskirti etniniam ukrainiečių plotui (pvz., Stepano Rudnickio žemėlapyje). J. Karskis šio regiono irgi nelaikė etninėmis baltarusių žemėmis.

Bet 1897 m. surašymo metodika tada labai sukritikuota, ypač lenkų mokslininkų. Jie manė, kad subjektyvus kalbos kriterijus dar nenulemia tautinės priklausomybės. Tai ypač akivaizdu Polesėje, kurios gyventojų papročiai, tautosaka ir mentalitetas buvo panašesni į vidurio Baltarusijos, o ne Ukrainos gyventojų. Nustatant etninę priklausomybę, reikėjo atsižvelgti į visus šiuos kriterijus (panašiai buvo Lietuvos ir Baltarusijos pasienyje).

XIX a. dar silpna baltarusių tautinė sąmonė Polesėje įsitvirtino greičiau negu Baltarusijos rytuose, kur niekas neabejojo dėl etninės priklausomybės. Dar daugiau, iš Polesės buvo kilę daugelis baltarusių tautinio atgimimo veikėjų. Šio ploto reikšmę apibūdino Mitrofanas Dovnar-Zapolskis (Доўнар-Запольскі): „Rytuose mūsų baltarusiai surusėjo, vakaruose didelė dalis sulenkėjo, o mūsų pietinė dalis – vertingiausia ir tautiniu, ir ekonominiu požiūriu. Istoriskai ir etniškai žiūrint, mes pietuose tikrai negalime nusileisti“⁴. Demografinių procesų tyrėjas Piotras Eberhardtas atkreipia dėmesį, kad Polesei kasmet tautiškai sąmonėjant, Bresto ir Kobryno apskričių gyventojai per visus vėlesnius surašymus užsirašydavo baltarusiais⁵. Jerzis Tomaszewskis, išnagrinėjęs tautinę problemą Polesėje, visus žmones, per visus surašymus užsirašiusius „tuteišiais“, dėl tų pačių priežasčių laikė baltarusiais⁶.

Kai Vokietija visą Polesę perdavė Ukrainai, Baltarusijos ir Ukrainos santykiai tapo labai sudėtingi. Ukrainiečiai, tikėdamiesi, kad jiems pavyks suformuoti Polesėje tautinę sąmonę, pradėjo administracijos ir švietimo ukrainizavimo politiką. Kita vertus, paskelbė, kad baltarusiams garantuoja personalinę autonomiją ir saugos „baltarusiškąjį Pjemon tą“ šiose Rytų Polesės apskrityse: Rečicos, Gomelio ir Mozyriaus⁷.

Pradėję diplomatinę veiklą, BLR veikėjai iškart pateko į keblią padėtį: kartu kėlė reikalavimus dėl sienų ir siekė, kad ULR pripažintų jų nepriklausomybę.

⁴ АБНР, т. 1, № 263, с. 112: Пратакол по 6 паседжаньня Дэлегацыі НС БНР у справе перемовай за 20 04 1918.

⁵ P. E b e r h a r d t, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa, 1993, s. 21–22.

⁶ J. T o m a s z e w s k i, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa, 1985.

⁷ АБНР, т. 1, № 263, с. 112.

BLR nepaprastajai delegacijai, kovo mėnesį išsiųstai į Kijeva, vadovavo Aleksandras Cvikevičius (Александр Цвікевич), jam talkino Simonas Rak-Michailovskis (Сымон Рак-Міхайлоўскі)⁸. Juos konsultavo žinantys vietos realijas Kijevo baltarusių tautinės organizacijos „Zorka“ nariai Ivanas Kraskovskis (Іван Краскоўскі), I. Kurilovičius (І. Курьоловіч), Jazepas Farbotka (Язеп Фарботка), Liavonas Levčenko (Лявон Леўченка)⁹. Vėliau įsitraukė ir profesorius M. Dovnar-Zapolskis, suvaidinęs lemiamą vaidmenį formuojant pietinės BLR sienos koncepciją.

Ukrainiečiams atstovavo Centrinės rados nariai Anastasijus Lichniakevičius (Анастасій Ліхнякевич), Mironas Petrivskis (Петрівський) ir Mikola Sviderskis (Свідерський). Nustatyti pagrindiniai principai, kuriais komisijos turėtų vadovautis žymėdamos valstybių sienas. Baltarusiai pageidavo, kad skiriamoji riba būtų nustatoma etniniu pagrindu, o ukrainiečiai pasiūlė atsižvelgti ir į ekonominius bei geografinius kriterijus. Derybos vyko nuo 1918 m. balandžio 19 d.

Ukrainiečiai labai nustebino baltarusių delegaciją, pateikę du Baltarusijos ir Ukrainos sienos variantus: paremtus etniniu ir strateginiu kriterijais. Turbūt jau tada egzistavo ir trečia ukrainiečių parengta koncepcija: pasidalyti baltarusių žemes su Sovietų Rusija. Šis variantas greičiausiai buvo rengiamas numatomoms ukrainiečių deryboms su bolševikais Kurske. Dėl suprantamų priežasčių ši koncepcija nebuvo pateikta baltarusiams.

Remdamiesi etniniu kriterijumi ukrainiečiai pasiūlė nustatyti tokias sienas: nuo Mglino pagal šiaurinę Černigovo gubernijos sieną į pietvakarius iki Vetkos miesto, esančio prie Sožo Gomelio apskrityje, iki Horvalo miesto prie Dniepro Rečicos apskrityje, iki Zagorės, o nuo ten iki Mozriaus apskrities šiaurėje esančių kaimų: Komarovičių prie Oresos ir Moročiaus prie Moročiaus upės žiočių iki Slučės; nuo ten tiesia linija iki Pinsko apskrityje esančio Vyganovo ežero. Nuo tos vietos į vakarus siena turi eiti linija, nustatyta remiantis Bresto sutarties tarp ULR ir vidurio valstybių nutarimais.

Pagal antrąją, strateginiu kriterijumi paremtą, ukrainiečių koncepciją skiriamoji riba įsikverbtų giliai į baltarusių etninę teritoriją. Ukrainos pusėje liktų šiaurinė Slučko apskrities dalis, pietinė ir vidurinė Bobruisko apskrities Minsko gubernijoje dalis, pietinė Rogačiovo apskrities Mogiliavo gubernijoje dalis, visos Černigovo gubernijos Surazo ir Mglino apskritys. Taip aukštai šiaurėje nubrėžus sieną, ukrainiečiai užimtų ne

⁸ Baltarusijos ir Ukrainos derybų 1918 m. pavasarį ir rudenį eiga plačiau aptariau straipsnyje: *Дипломатичні зносини Білоруської Народної Республіки та Української Народної Республіки і Гетманату у світлі документів (березень-грудень 1918 р.)*, *Студії з архівної справи та документознавства*, т. 12, Київ, 2004, с. 107–114.

⁹ *АБНР*, т. 1, № 160, с. 69–70: Пратакол по 1 паседжаньня Дэлегацыі НС БНР у справе перемовы за 2. 04. 1918; № 166, с. 71–72: Пратакол по 2 паседжаньня Дэлегацыі НС БНР у справе перемовы за 03. 04. 1918; № 176, с. 75: Пратакол по 3 паседжаньня Дэлегацыі НС БНР у справе перемовы за 04. 04. 1918.

tik visą Pripetės baseiną (vakarinę ir rytinę Polesę su Gomeliu, Mozyriumi, Rečica ir Vetka), bet ir didelius virš jų esančius plotus. Tada siena būtų greta svarbaus kelio Brestas–Kobrynas–Sluckas–Bobruiskas–Rogačiovas.

Baltarusijos delegatų A. Cvikevičiaus ir S. Rak-Michailovskio kontrpasiūlymas irgi buvo paremtas etniniu kriterijumi, bet jį baltarusiai interpretavo kitaip. Jų siūloma skiriamoji riba buvo: nuo Sudostės upės žiočių iki Desnos prie Hremačo vietovės Černigovo gubernijos Seversko Naugardo apskrityje, išilgai Desnos iki gubernijos centro Černigovo, paskui tiesia linija iki Dernovičių kaimo, esančio Rečicos apskrities pietinėje dalyje, tada iki Žlobino, toliau iki Stolino miesto prie Horynės Pinsko apskrityje. Iš ten siena turėjo eiti apskrities centro Pinsko link, iki Drohičino miesto Kobryno apskrityje ir toliau į vakarus, iki Gardino gubernijos sienos. Taip nubrėžus sieną, Baltarusijai būtų likęs Pripetės baseinas, geležinkelio linija Brestas–Brianskas ir šiaurinės Černigovo gubernijos apskritis.

Po pirmųjų pokalbių su ukrainiečiais į Baltarusijos delegaciją Kijeve buvo įtrauktas žinomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikos ir ūkio istorijos bei gimtosios Polesės tautosakos ir etnografijos tyrėjas, Kijevo universiteto profesorius M. Dovnar-Zapolskis. Jis išdėstė savo požiūrį į pietinę Baltarusijos sieną, kuris skyrėsi ir nuo ukrainiečių, ir nuo ankstesnės baltarusių koncepcijos. Jis įtikino kolegas, kad Baltarusijos ir Ukrainos siena turi eiti pietine Gardino ir Minsko gubernijų riba ir išilgai pietinės Mogiliavo gubernijos Gomelio apskrities sienos. M. Dovnar-Zapolskis kategoriškai teigė, kad Bresto žemė su Brestu, Pružanais, Kobrynu ir Rytų bei Vakarų Polesė abipus Pripetės su Mozyriumi, Rečica, Lojevu ir Gomeliu dėl etninių ir istorinių priežasčių turi priklausyti Baltarusijai. Istorinę būtinybę jis grindė tuo, kad šios teritorijos priklausė Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei ir tuo, kad Pripetės baseine kažkada egzistavo Turovo Pinsko kunigaikštystė, su kuria M. Dovnar-Zapolskis siejo Baltarusijos istorijos ištakas.

Dėl Pavlo Skoropadskio (Скоропадський) perversmo neįvyko 1918 m. balandžio 29 d. numatytas eilinis mišrios komisijos posėdis, kuriame ketinta pristatyti naują Baltarusijos poziciją dėl sienų. Nors ir nepristatyta ukrainiečiams, pagal M. Dovnar-Zapolskio siūlymus buvo parengta galutinė BLR Liaudies sekretoriato pozicija dėl pietinės Baltarusijos sienos. Tai atsispindėjo dokumente, pavadintame „BLR sienos“, parašytame ne anksčiau negu 1918 m. vasarą BLR Liaudies sekretoriato įsakymu¹⁰. Nustatant rytinę ir vakarinę sieną remtasi 1917 m. J. Karskio žemėlapiu ir „naujausiais vokiškais žemėlapiais, pasirodžiusiais Minske kovo pabaigoje“ (greičiausiai turimas omenyje 1918 m. išleistas D. Schäfferio žemėlapis). Šiaurinė siena nustatyta remiantis istorinių sienų kriterijumi, taigi pagal M. Dovnar-Zapolskio koncepciją. Tik komenta-

¹⁰ *Національний архів Республіки Беларусь (toliau –НАРБ)*, ф. 325, оп. 1, сп. 21, к. 53–56.

ruose pažymima, kad dėl Polesės priklausomybės yra ir kita – J. Karskio ir vokiečių bei ukrainiečių mokslininkų nuomonė.

Daug nesutarimų kilo ir dėl Baltarusijos sienos su Lietuva¹¹. 1915–1918 m. buvo svarstomos įvairios būsimų lietuvių ir baltarusių santykių koncepcijos¹². Buvo keliamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės restitucijos, politiškai autonomiškos Lietuvos ir Baltarusijos valstybės idėjos, kol galop apsispręsta etniniu pagrindu kurti tautines valstybes. Didžiausia problema buvo Vilniaus, Gardino kraštų ir dalies Suvalkų krašto priklausomybė. Sunkiausias klausimas buvo, kam priklauso Vilnius. Būtinybę turėti Vilnių savo teritorijoje baltarusiai grindė etnografų ir kalbininkų išvadomis, esą Vilnius patenka į baltarusių etninį plotą, ir istorija. Lietuviai pirmiausia rėmėsi istorija. BLR veikėjams padėtis vėl buvo nepalanki, nes jie būtinai turėjo ieškoti paramos savo valstybei kurti. Nepaisant to, Antonas Luckevičius (Луцкевіч), būdamas BLR vyriausybės premjeru, vengė kaip nors pripažinti Lietuvos teises į ginčytinas Vilniaus, Suvalkų ir Gardino kraštų teritorijas ir stengėsi, kad Paryžiaus taikos konferencijoje būtų pripažinta Baltarusijos valstybės nepriklausomybė.

Visos tautos, siekusios savo valstybių nepriklausomybės pripažinimo, ruošėsi taikos konferencijai, kuri turėjo nulemti jų ateitį. Svarbus uždavinys iškiolo kartografams, kurie lenkyniavo rengdami tautinius žemėlapius. J. Gabrio-Paršaičio įkurtas Lietuvių informacijos biuras 1915–1919 m. išleido keletą Lietuvos žemėlapių, tarp jų spalvotą „Carte de la Lituanie“, kuriame pavaizduota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos kaita ir sudarymo metu lietuvių apgyventos vietovės. Vienoje 1918 m. buvo išleistas ukrainiečių geografo ir kartografo Stepano Rudnickio žemėlapis „Оглядовая карта українських земель“, o 1916 m. – lenkų kartografo Eugenijaus Romerio „Geograficzno-statystyczny atlas Polski“. Jame yra tautinių žemėlapių, kuriuose Lenkija vaizduojama su sienomis iki 1772 m. kartu su Silezija¹³.

Prieš taikos konferenciją buvo baigta Baltarusijos Liaudies Respublikos sienų koncepcija. Ji buvo pristatyta žemėlapyje „Карта Беларускай Народнай

¹¹ Plačiau šią problemą aptariau pranešime „Przebieg granicy białorusko-litewskiej w propozycjach działaczy BRL 1918–1919“ (BLR veikėjų 1918–1919 metais siūlyta Baltarusijos ir Lietuvos siena) konferencijoje „Polska-Litwa“ (Lietuva ir Lenkija), kurią 2005 m. spalio 13–14 d. Torunėje surengė Torunės M. Koperniko universiteto Istorijos mokslų fakultetas, Tarptautinių santykių institutas ir etnologijos katedra (medžiaga rengiama spaudai).

¹² Šią problemą visapusiškai išnagrino: O. L a t y s z o n e k, *Białoruskie formacje wojskowe 1917–1923*, Białystok, 1985, ir E. G i m ż a u s k a s, *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius, 2003.

¹³ Plačiau šia tema žr.: *Lietuva žemėlapiuose=Lithuania on the Map*: paroda [Lietuvos nacionaliniame muziejuje] 1999 09 26–1999 12 11, Vilnius, 1999; П. И. С о с с а, *Історія картографування території України від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис*, Київ, 2000, c. 154–155; В. К о н о п с к а, *Polskie atlasy historyczne. Koncepcje i realizacje*, Warszawa, 1994; E. R o m e r, *Pamiętnik paryski 1918–1919*, oprac. A. Garlicki, R. Świętek, Wrocław, 1989.

Республики / Carte de la République Democratique Blanche-Ruthénienne“ (žr. įkliją.), išleistame 1918 m. Berlyne, Vilhelmo Hartmanno leidykloje, masteliu 1:2 000 000. Pavadinimas ir legenda buvo parengti dviem kalbomis: baltarusiškai ir prancūziškai. Šia kalba užrašyti ir valstybių pavadinimai: *Lettonie, Lithuanie, Allemagne, Pologne, Ukraine, Russie* ir *Ruthenie Blanche*. Baltarusijos (Ruthenie Blanche) vietovardžiai užrašyti lotyniškais rašmenimis pagal transliteracijos iš rusų kalbos taisyklės. Bet reikia atkreipti dėmesį, kad rašyta dažnai nenuosekliai įterpiant vokiečių rašybos elementų: pvz., *Sluzk, Rėčica, Klezk, Ceremcha, Dsatlovo, Bjelsk, Suchavolja*. Dėl to susidaro įspūdis, kad vietovardžiai buvo nurašyti iš rusiško šaltinio, o juos vertusio žmogaus gimtoji kalba buvo vokiečių.

Baltarusijos Liaudies Respublikos rytinė siena su Rusija, tiesą sakant, nesiskyrė nuo J. Karskio nustatytos etninės sienos. Ji prasideda pietuose, Hremiačo vietovėje prie Desnos Seversko-Novgorodo apskrityje Černigovo gubernijoje: šioje vietoje kirtosi trijų valstybių: Ukrainos, Rusijos ir Baltarusijos, sienos. Toliau siena ėjo vakarine Trubčevsko ir Briansko apskričių Oriolo gubernijoje dalimi, tada išilgai Kalugos gubernijos, iš jos paimdama tik nedidelę Masalsko ir Žizdros apskričių dalį. BLR priklausė ir visa Smolensko gubernija, išskyrus Viazmos apskritį, pietinė Tverės gubernijos dalis su pietine Ostaškovo ir Rževo apskričių dalimi ir pietinėmis Pskovo gubernijos Opočkos, Velikije Luki, Toropeco apskričių dalimis. Paskui siena ėjo palei šiaurinę Vitebsko gubernijos Nevelio ir Sebežo apskričių ribą.

Šiaurės rytuose Baltarusija ribojosi su Latvija ir Lietuva. Siena su Latvija prasidėjo Karsavos apylinkėse Vitebsko gubernijos šiaurėje. Ludza liko Latvijoje, bet pietvakarinė buvusios jos apskrities dalis jau priklausė BLR. Toliau siena ėjo išilgai vakarinės ir pietinės buvusios Vitebsko gubernijos Rezeknės apskrities ribos, nors pati Rezeknė jau buvo Latvijoje. Baltarusijai buvo priskirta pietinė Daugpilio apskrities dalis su Daugpiliu.

Netoli Daugpilio į pietus prasidėjo siena su Lietuva. Baltarusijai priskirtos pietinė ir centrinė Vilniaus apskrities dalis su Vilniumi, pietrytinė ir pietinė Trakų apskrities dalis ir Gardino apskritis. Aptartame žemėlapyje pateikta valstybinė Baltarusijos ir Lietuvos siena perkelta šiauriau J. Karskio nužymėtos kalbas skyrusios ribos. Taigi Baltarusijai atiteko didesnė Švenčionių apskrities dalis su Švenčionimis (Lietuvai paliekant tik nedidelę šiaurinę jos dalį), taip pat Trakai, Vievis ir Varėna. Baltarusijai dar turėjo priklausyti šiaurinė Lydos apskrities dalis, Gardino apskritis, Suvalkų gubernijos Seinų apskrities pietinė dalis ir Suvalkų apskritis, bet be Suvalkų ir Seinų, esančių šalia Baltarusijos ir Lietuvos sienos, kurie liko Lietuvos pusėje. Tokiu būdu Baltarusijai būtų atitekę ne tik baltarusiškai kalbančiųjų apgyventi plotai, bet ir tie, kuriuose lietuvių buvo dauguma.

Šie pataisymai įvesti greičiausiai siekiant, kad Baltarusijai priklausytų geležinkelio linijos Varšuva–Peterburgas atkarpa. Ji jungė svarbius geležinkelio mazgus ir prekybos centrus Daugpilį, Vilnių, Gardiną, Balstogę.

Šiaurės vakaruose Baltarusija ribojosi su Vokietija. Neilga siena ėjo per rytinę Lomžos gubernijos dalį, siekdama vakarinę Gardino gubernijos Balstogės apskrities dalį. Baltarusijoje atsidūrė Grajevo ir Ščiutino miestai, aplink kuriuos gyveno daugiausia lenkai. Baltarusijos pusėje liko Štabinas, Osovieco tvirtovė ir geležinkelio linija, jungusi Balstogę per Grajevą su svarbiu Rytų Prūsijos geležinkelio mazgu Elku.

Vakaruose BLR palyginti nedidelėje atkarpoje ribojosi su Lenkija. Sieną ėjo išilgai Lomžos gubernijos Grajevo apskrities sienos ir vakarinės Balstogės apskrities sienos iki Lenkijos pusėje esančios Lapų geležinkelio stoties. Iš ten tiesia linija tęsėsi į šiaurę per Bielsko apskrities vidurį iki Mielniko prie Bugo, kur kirtosi Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos sienos. Neaišku, kodėl Lenkijos pusėje buvo palikta pietvakarinė Bielsko apskrities Gardino gubernijoje dalis su Ciechanovcu¹⁴, ir netgi Drohičinas prie Bugo, nepaisant, kad istoriškai ir pagal tautinę sudėtį šios vietos priklausė Rytų slavams. Jos eiga žemėlapyje aiškiai tebe prieštarauja ankstesniam ir vėlesniam požiūriui, kad BLR turi priklausyti visa Gardino gubernija (su Balstogės, Bielsko ir Sokulkos apskritimis)¹⁵.

Ties Mielniku prasidėjo siena su Ukraina. Skiriamoji riba ėjo išilgai Bugo, per Brestą iki Vlodavos, prisiliedama prie pietinių Gardino ir Minsko gubernijų sienų. Pietryčiuose į BLR pateko šiaurinis Horodnios apskrities pakraštys, Surazo, Mglino, Starodubo, Novozybkovo apskritys ir šiaurinė Seversko Naugardo apskrities Černigovo gubernijoje dalis. Visa Mogiliavo gubernija buvo Baltarusijoje. Žemėlapyje pateikta pietinės sienos eiga visiškai atitiko M. Dovnar-Zapolskio koncepciją: Bresto, Kobryno, Pinsko, Mozyriaus, Gomelio, Rečicos apskritys atsidūrė BLR. Rytuose siena sutapo su J. Karskio nustatyta.

Žemėlapis „Карта Беларускай Народнай Рэспублікі“ buvo pridėtas prie trijų darbų, išleistų 1919 m., galvojant apie taikos konferenciją. Dar jis buvo išleistas kaip sieninis žemėlapis. Bet dažniausiai jis siejamas su M. Dovnar-Zapolskio brošiūra „Podstawy państwowości Białorusi“, kurią keliomis kalbomis Gardine išleido Baltarusių reikalų ministerija prie Lietuvos vyriausybės.

BLR žemėlapis buvo pridėtas ir prie peticijos taikos konferencijos dalyviams, kurią BLR vyriausybės delegacija parengė keliomis kalbomis. Angliškai ji vadinosi „Petition Presented by the Delegation of the Government of the White Ruthenian Democratic Republic“. 1919 m. sausio 22 d. šį dokumentą Gardine pasirašė BLR Rados pirmininkas ir užsienio reikalų ministras A. Luckevičius.

¹⁴ Ciechanovcą pusiau dalijo Nuro upė. Viena dalis priklausė Gardino gubernijai, o kita – Lomžos gubernijai ir priklausė Lenkijos Karalystei.

¹⁵ Žr. M. D o w n a r - Z a p o l s k i, *Podstawy państwowości Białorusi*, Grodno, 1919; 1921 m. rengiant rezoliuciją atsakant į Rygos sutarties nutarimus buvo atkreiptas dėmesys, jog reikia aiškiai pabrėžti, kad Gardino kraštu laikoma visa Gardino gubernija 1914 m. buvusiose ribose su Sokulkos, Balstogės ir Bielsko apskritimis. – *НАРБ*, ф. 325, оп. 1, сп. 96, л. 1–3.

1919 m. Berlyne, Karlo Curtiaus leidykloje išleista ir Walterio Jägerio knyga „Weissruthenien. Land, Bewohner, Geschichte, Volkswirtschaft, Kultur, Dichtung Mit 93 Abbildungen und einer Karte“. Jos pavadinime minimas tas pats BLR žemėlapis. Baltarusiai žinojo apie W. Jägerį. Jis buvo literatas, 1915–1918 m. būdamas Vokietijos 10 Armijos karininku, Vilniuje dirbo laikraščio „Die Zeitung der 10 Armee“ redakcijoje, stengėsi pažinti ir supažindinti vokiečių karius su ne itin gerai žinomo krašto praeitimi ir kultūra. Vilniuje susipažino su baltarusių veikėjais iš Ivano Luckevičiaus aplinkos¹⁶.

Nors W. Jägeris antraštėje pristatomas kaip knygos autorius, jis veikiau buvo mokslinis redaktorius, nes kaip aiškėja iš pratarinės, knyga yra kolektyvinis darbas. Gali būti, kad jis parašė nepasirašytus skyrius apie Baltarusijos teritoriją ir gyventojus. Nors skyrius apie Baltarusijos istoriją autorius irgi nenurodytas prie pavadinimo, iš pratarinės aišku, kad jį parašė advokatas iš Gardino dr. Dittmannas. 1919 m. Walenty Dittmannas buvo BLR diplomatinės misijos Berlyne patarėjas. Kiti skyriai pasirašyti. Dalį apie Baltarusijos ekonominę geografiją parašė Petro Krečevskis (Крэчэўскі) (pratarinėje nurodyta, kad jį anksčiau yra išleidusi Baltarusių diplomatinė misija Berlyne), dr. Albertas Ippelis rašė apie baltarusių kultūrą, vokiečių slavistas prof. dr. Rudolfas Abichtas (1850–1921), anksčiau rašęs į 10 Armijos laikraštį, aptarė baltarusių atgimimo literatūrą ir paskelbė Taraso Huščios (arba Jakubo Kolaso) kūrinį ištraukas, dainų ir legendų antologiją bei tautosakininkų surinktus baltarusių papročių aprašymus.

BLR žemėlapis nepasirašytas, leidimo data nenurodyta. Bet pabandysime atsakyti į šiuos esminius klausimus, išnagrinėję žemėlapio ir knygų turinį.

Tai, kad pietinė žemėlapyje pateikta siena sutampa su M. Dovnar-Zapolskio koncepcija, leidžia manyti, kad žemėlapis parengtas jau po 1918 m. balandžio mėn. derybų Kijeve, baltarusiams pritarus Profesoriaus siūlytai pietinės sienos koncepcijai. Jeigu žemėlapis per tas derybas jau būtų buvęs, tai tikrai būtų pateiktas ukrainiečiams. Tai savo ruožtu būtų užfiksuota Vilniaus ir Kijevo archyvuose išlikusiuose komisijos protokoluose, kuriuose gana smulkiai aprašyti abiejų šalių pateikti žemėlapiai. Nieko nežinoma ir apie tai, kad A. Luckevičiaus vadovaujama delegacija, kuri 1918 m. rugsėjo mėn. atvyko į Kijevą derėtis su nauja Ukrainos vyriausybe, būtų su savimi turėjusi žemėlapių su pažymėtomis BLR sienomis. W. Jägeris Baltarusijos gyventojų skaičių pateikia pagal 1919 m. sausio 1 d. duomenis¹⁷. Aprašydamas Baltarusijos teritoriją, jis keletą kartų cituoja žemėlapi, taigi rašydamas knygą apie jį žinojo, bet neaišku, ar jis buvo išleistas, ar tik juodraštis. 1919 m. sausio 22 d. A. Luckevičius pasirašė peticiją taikos konferencijos dalyviams. Ar tada jau buvo žemėlapis? Jeigu laikysime, kad jis

¹⁶ Ю. В і т а н - Д у б е й к а ў с к а я, *Мае ўспаміны*, Вільня, 1994, с. 53–55.

¹⁷ W. J ä g e r, *Weissruthenien. Land, Bewohner, Geschichte, Volkswirtschaft, Kultur*, Berlin, 1919, S. 8.

buvo paskelbtas prieš pat 1919 m. sausio 18 d. prasidėjusią Versalio konferenciją, tai manytina, jog jis buvo rengiamas nuo 1918 m. rudens iki 1919 m. sausio mėn. Tuometinis BLR Liaudies ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas Vasilis Zacharko (Василь Захарко) 1919 m. rugsėjo 2 d. Berlyne rašytame laiške A. Luckevičiui pranešė, kad jam atsiųsta tik 60 BLR žemėlapių egzempliorių, nes „likusieji žemėlapiai išsiuntinėti po visą pasaulį“¹⁸. Kartu pranešė, kad W. Jägerio knyga „mums atiduota, jau spausdinama ir šiom dienom bus baigta“¹⁹. Darbai, prie kurių jis buvo pridėtas, galėjo būti išleisti tokia seka: pirmoji 1919 m. sausio mėn. pasirodė A. Luckevičiaus peticija, ne vėliau kaip rugpjūčio pabaigoje išspausdintas M. Dovnar-Zapolskio veikalas, o rugsėjo pradžioje – W. Jägerio knyga, prie kurios tikrai pridėtas BLR žemėlapis.

BLR žemėlapių leidimą finansavo Baltarusių diplomatinė misija Berlyne. Apie „pataisyto ir papildyto“ Baltarusijos žemėlapių išleidimą kalbama BLR atstovo Berlyne Levono Zajaco (Лявон Заяц) ataskaitoje apie 1919 m. lapkričio 10–12 d. vykusį vieną iš BLR atstovų į Paryžiaus taikos konferenciją susirinkimų²⁰. Jame dalyvavo gynybos ministras, einantis delegacijos pirmininko pareigas Augenas Ladnovas (Аўген Ладноў), Paryžiaus delegacijos ir Respublikos rados narys Jauchimas Bialevičius (Яўхія Бялевіч), diplomatinis BLR atstovas Lenkijoje Levonas Dubeikovskis (Лявон Дубейкоўскі), BLR diplomatinis atstovas Lietuvoje Petro Krečevskis ir einantis finansų ministro pareigas V. Zacharko. Aptariant Misijos pradėtus veiksmus propaguojant nepriklausomybės idėją buvo minima ir nauja vokiška knyga apie Baltarusiją, pirmųjų BLR užsienio pasų ir atvirukų su Baltarusijos vaivadijų herbais spausdinimas. Turėjo būti išleistos šios į vokiečių kalbą išverstos knygos: A. Cviikevičiaus „Беларусь“ ir Kastusio Jezavitavo (Кастўсь Езавітаў) „Беларусы і палякі“.

Ataskaitoje minima „vokiška knyga apie Baltarusiją“ beveik neabejotinai yra W. Jägerio knyga, nes „pataisytas ir papildytas žemėlapis“ tikrai yra „Карта Беларускай Народнай Рэспублікі“. Galima daryti prielaidą, kad informacija apie jame padarytus pataisymus ir papildymus susijusi su skirtumais tarp tame žemėlapyje ir J. Karskio žemėlapyje užrašytų pietinės, šiaurinės ir vakarinės sienos. Savo knygos pradžioje W. Jägeris dėkoja Baltarusių diplomatinei misijai Berlyne už galimybę ją paskelbti, dar taria padėkos žodį prof. R. Abichtui. Jam 1919 m. lapkričio 28 d. laiške dėkoja BLR atstovas Berlyne L. Zajacas ir misijos sekretorius dr. Pavlovskis (Д. Паўлоўскі)²¹.

Misijos ataskaitoje nekalbama apie M. Dovnar-Zapolskio brošiūrą, nes ją išleido Baltarusių reikalų taryba prie Lietuvos vyriausybės; ji pasirodė Gardine. Bet BLR žemėlapių, nors jis ir nepasirašytas, autoriumi beveik visuotinai įprasta laikyti

¹⁸ АБНР, т. 1, ч. 1, № 1342, с. 425.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ НАРБ, ф. 325, оп. 1, сп. 49, л. 17–21.

²¹ Ten pat, ф. 17–21; ф. 325, оп. 1, сп. 130, л. 90–90v, 130.

M. Dovnar-Zapolskį. Toks požiūris tampa vis dažnesnis Baltarusijos istoriografijoje²². Jo brošiūra gana greitai pasiekė skaitytojus ir, išversta į keletą kalbų, tapo žinoma keliose šalyse. Dar ir šiandien ją įvairiomis kalbomis nesunkiai galima rasti Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos, Rusijos, Lietuvos ir Anglijos bibliotekose. Jau 1919 m. rugsėjo 1 d. trečiajame Vienoje išleisto ukrainiečių leidinio „Воля“ tome redakcija įdėjo M. Dovnar-Zapolskio brošiūros „Die Grundlagen des Staatswesens Weissrutheniens“ (Gardinas, 1919) recenziją. Šios ukrainietiška parašytos recenzijos autorius pasirašė inicialais A. X.²³ M. Dovnar-Zapolskiui tikrai rūpėjo Baltarusijos sienos reikalai, jis dalyvavo kartografinės komisijos etninei Lietuvos ir Baltarusijos sienai nustatyti veikloje. Taigi turėjo išmanyti šios teritorijos kartografiją. Bet ar tikrai M. Dovnar-Zapolskis parengė 1919 m. Baltarusijos Liaudies Respublikos žemėlapi?

Žinome jo požiūrį į pietinę valstybės sieną. Bendrais bruožais teritorija, kuri turėtų priklausyti Baltarusijos valstybei, aprašyta jo brošiūroje: „Baltarusija – didelė šalis, apimanti Minsko, Mogiliavo ir Smolensko gubernijas, beveik visą Vitebsko guberniją, išskyrus Rezeknės ir Ludzos apskritis, Vilniaus guberniją be dalies Trakų, Vilniaus ir Švenčionių apskričių, Gardino guberniją, tris šiaurines Černigovo gubernijos apskritis ir gretimus šių gubernijų valsčius: vakaruose Suvalkų, rytuose Pskovo, Tverės, Kalugos ir Oriolo. Ši teritorija sudaro apie 258 tūkst. kvadratinių kilometrų, joje gyvena 12 milijonų baltarusių ir daugiau kaip 2 milijonai kitų tautybių gyventojų: didžiarusių, žydų, lenkų ir totorių. Šiame plote baltarusiai gyvena kompaktiškai, o svetimų tautų oazių daugiausia yra miestuose ir miesteliuose, kur žmonės yra atvykę iš kitur“²⁴.

Toks aprašymas gana paviršutiniškas, bet į kai kuriuos elementus reikia atkreipti dėmesį. Pietinė siena žemėlapyje sutampa su M. Dovnar-Zapolskio koncepcija, o vakarinė ir šiaurinė nesutampa. Taigi Gardino gubernija, kuri, pasak M. Dovnar-Zapolskio, visa turi priklausyti BLR, žemėlapyje yra, bet be vakarinės Bielsko apskrities dalies. Aprašymo neatitinka tai, kad žemėlapyje BLR priskirta dalis Lomžos gubernijos Grajevo apskrities šiaurės vakaruose. Aprašymas toks nekonkretus, kad neįmanoma išnagrinėti šiaurinės sienos su Lietuva.

Įtartina, kad M. Dovnar-Zapolskis brošiūroje „Podstawy państwowości Białorusi“ net neužsimena apie žemėlapi, kurio autorius tarsi turėtų būti. Jo nemini ir A. Luckevičius, nors jo memorandumė pateiktas Baltarusijos sienų aprašymas lyg ir sutampa su žemėlapyje pateiktomis BLR šiaurine, rytine ir pietine siena: „Nuo Daugpilio į šiaurę laužyta linija iki Karsavos geležinkelio stoties, iš ten į rytus iki Rževo prie Volgos beveik tiesia linija, nuo Rževo siena šiaurės vakarų kryptimi iki Briansko ir toliau palei Desną, nuo ten laužyta linija iki Hremiačo, Seversko Naugardo, Horodnios, Pripetės

²² Žr.: Л. К а з л о ў, А. Ц і т о ў, *Беларусь на сямі рубяжах*, Мінск, 1993, с. 43.

²³ *АБНР*, т. 1, ч. 1, № 1333, с. 419.

²⁴ M. D o w n a r - Z a p o l s k i, min. veik., p. 1.

baseino (į pietus nuo jų), Bugo ir Narvos iki Balstogės. Vakaruose juosdama Baltarusijai priklausančius Balstogę ir Choroščių siena kyla į šiaurę, įtraukia Augustavo vietovę ir toliau laužyta linija eina per Druskininkus, Eišiškes, Trakus, Musninkus, Švenčionis iki Daugpilio. Vilniaus miestas yra Baltarusijos žemėje, o Lietuvos siena jį juosia puslankiu 20–60 varstų spinduliu. Visoje nurodytoje teritorijoje baltarusių yra maždaug 75%, žydų – apie 12%, dar gyvena lenkų, didžiarusių, ukrainiečių, lietuvių, totorių ir kitų²⁵.

Bet abu autoriai net neužsimena apie BLR žemėlapi. Tik W. Jägeris savo darbe dažnai remiasi knygos pabaigoje pridėtu žemėlapiu. Jau antraštėje („Weissruthenien. Land, Bewohner, Geschichte, Volkswirtschaft, Kultur, Dichtung. Mit 93 Abbildungen und einer Karte“) nurodyta, kad tai yra šios knygos priedas. Kad jis pridėdamas, W. Jägeris mini pratarmėje: „prie knygos pridėtame žemėlapyje nubrėžiamos etninės šalies ribos“²⁶. Knygoje pateiktas Baltarusijos žemių aprašymas iš esmės sutampa su žemėlapiu turiniu, bet vėlgi yra išimčių. Vardijant Baltarusijos kaimynus nepamiršta tiesioginė kaimynystė su Vokietija. Bet skyriuje, skirtame BLR teritorijai, jo autorius (greičiausiai W. Jägeris) įrodinėja, kad būtina Baltarusijai priskirti geležinkelio atkarpa Balstogė–Vilnius–Daugpilis ir taip sujungti šiuos Baltarusijos prekybos centrus su ta valstybe²⁷. Rašo ir apie Lenkijos pretenzijas į Gardino kraštą. Vietovardžiai knygoje iš esmės sutampa su pateiktais žemėlapyje, nors yra ir skirtumų, pvz., Rogačiovas žemėlapyje transkribuotas *Rogačew*, o knygoje – *Rogatschew*.

Yra žinoma, kad BLR žemėlapis buvo platinamas kaip atsišaukimas dar prieš išleidžiant W. Jägerio knygą. Kadangi vėliau jis buvo prijungtas būtent prie šios knygos, nurodant antraštėje ir tekste, kyla minčių, kad abi ten pat, tą pačių žmonių iniciatyva išleistas publikacijas rengę žmonės yra susiję. Nepanašu, kad W. Jägeris, tiksliai nurodęs visų skyrių autorius, būtų nenurodęs žemėlapiu autoriaus, jeigu būtų jį persispausdinęs. Gal prieš tai išleistus atskirus žemėlapiu egzempliorius vėliau būtų buvę galima prijungti prie Berlyne neišleistų M. Dovnar-Zapolskio ir A. Luckevičiaus veikalų. Visų trijų darbų politinė paskirtis buvo ta pati – tarptautinėje arenoje populiarinti baltarusių klausimą ir nepriklausomos Baltarusijos valstybės įkūrimo būtinybę. Taigi būtina nustatyti, kada pasirodė atskirai BLR žemėlapis, ar M. Dovnar-Zapolskio ir A. Luckevičiaus brošiūros išleistos su žemėlapiu ar be, ar jos buvo perleistos pridėjus žemėlapi.

Reikia pripažinti, kad teorinis BLR sienų koncepcijos formavimasis vyko etapais. J. Karskio nustatyta etninė rytinė siena beveik be pataisymų pripažinta valstybės siena. BLR pietinės sienos koncepcijos autorius tikrai buvo M. Dovnar-Zapolskis. Jis manė,

²⁵ *АБНР*, т. 1, ч. 1, № 1170: Мэмарыял Беларускага Ўраду старшыні Мірнай Канфэрэнцыі ў Парыжы, с. 321–322.

²⁶ W. J ä g e r, min. veik., p. 6.

²⁷ Ten pat, p. 6–13.

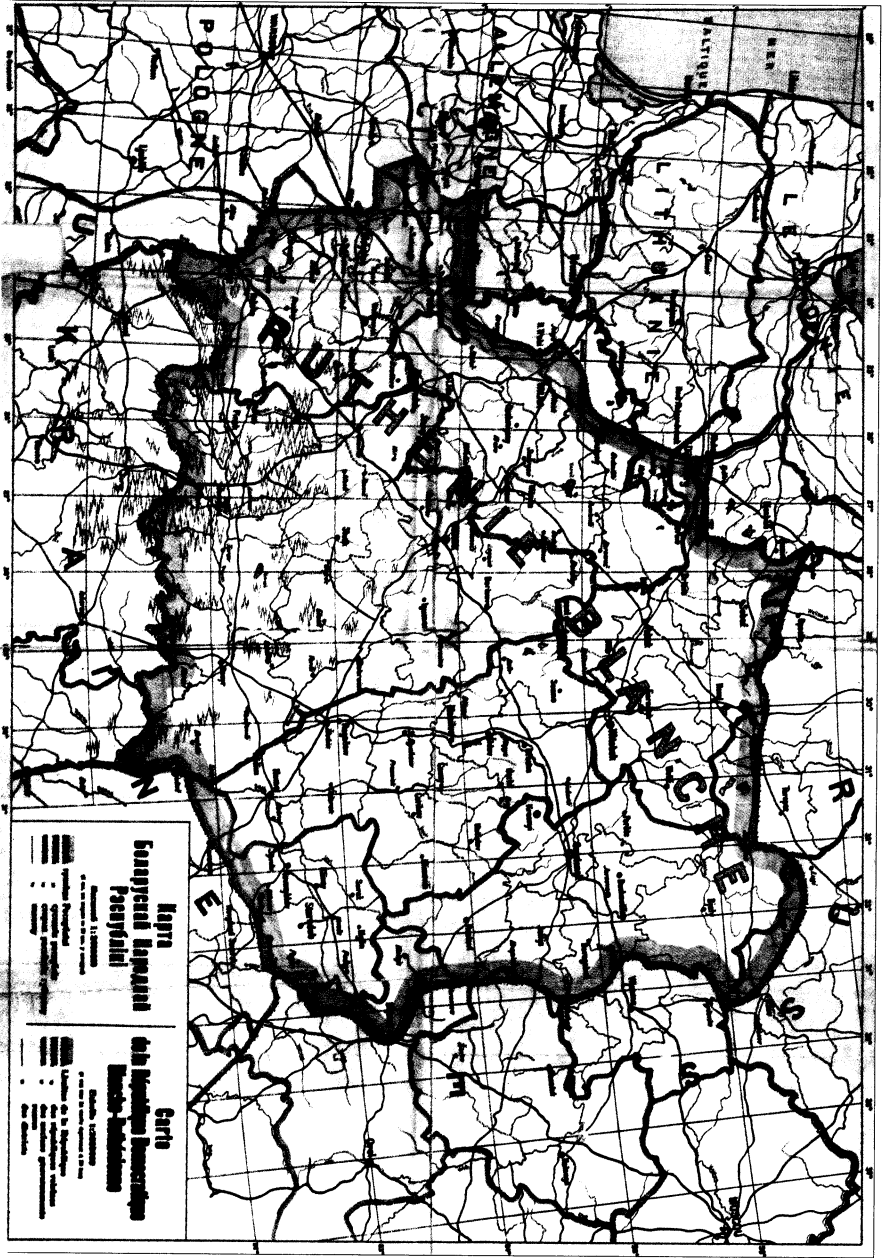
kad valstybės sieną reikia paslinkti į vakarus nuo J. Karskio siūlytos etninės sienos. Bet tai įvykdyta tik dalinai: žemėlapyje Baltarusijos ir Lenkijos siena nevysiškai atitinka abiejų mokslininkų požiūrį. Negalima neįvertinti J. Karskio ir M. Dovnar-Zapolskio vaidmens nustatant etninę sieną su Lietuva. Bet ir toje atkarpoje valstybės siena buvo patraukta į šiaurę, galvojant apie būsimus strateginius ir ekonominius tikslus.

Žemėlapio autorystės požiūriu įdomiausia šiaurės rytų siena. Į BLR įtrauktas etniškai nebaltarusiškas Lomžos gubernijos Grajevo apskrities plotas. Bet tik taip BLR galėjo ribotis su Vokietija Rytų Prūsijoje. Kad įmanoma tokia siena nenumatyta nei J. Karskio žemėlapyje, nei M. Dovnar-Zapolskio brošiūroje, nei sienų aprašyme, kurį pateikė sienų reikalų komisija prie BLR Užsienio reikalų ministerijos. Taigi reikia teigti, kad šios sienos koncepcija pasirodė gana vėlai, sudarinėjant būsimas sąjungas. BLR veikėjai manė, kad kaimynystė su Vokietija ateityje galės apsaugoti valstybės, apsuptos į jos teritoriją besikėsinančių kaimynų, sienų saugumą. Patraukus sieną iki pat Rytų Prūsijos, BLR atitektų svarbi geležinkelio linija, jungusi Balstogę per Grajevą su jau Rytų Prūsijoje esančiu Elku. Tada taptų įmanomi Baltarusijos ir Vokietijos, kuri buvo numatyta svarbiausia ūkio partnere, prekybiniai ryšiai. Tuo pačiu tikslu reikėjo išplėsti sieną su Lietuva ir užimti visą geležinkelio linijos Balstogė–Daugpilis atkarpą.

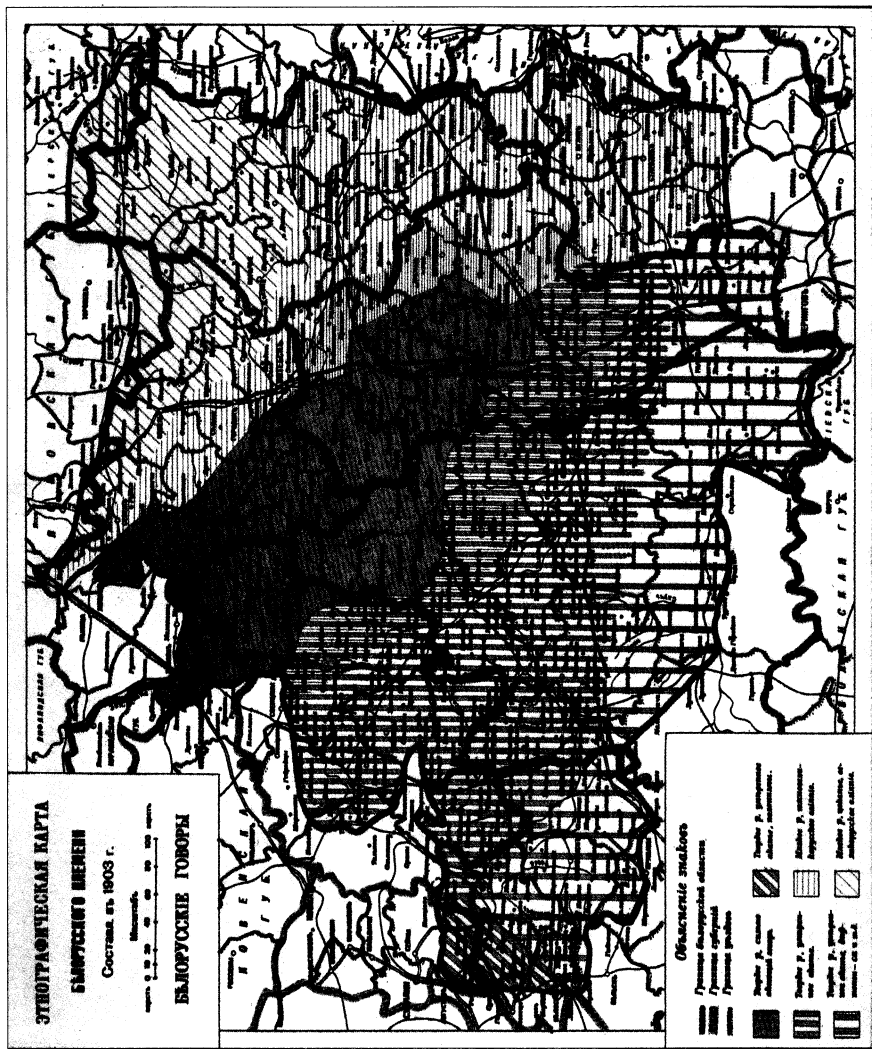
Kuriant BLR sienų koncepciją akivaizdus trečio žmogaus intelektualinis įnašas. Jo reikėtų ieškoti tarp diplomatinė misijų darbuotojų Lietuvoje arba Vokietijoje arba tarp su jomis susijusių vokiečių. Tai galėjo būti P. Krečevskis, bendradarbiavęs su W. Jägeriu rengiant knygą. Vienas iš Baltarusijos socialistų federalistų partijos lyderių P. Krečevskis 1918 m. jau BLR vyriausybėje buvo BLR finansų ministerijos bei Pramonės ir prekybos ministerijos liaudies sekretorius. Jis seniai buvo linkęs bendradarbiauti su Vokietija (beje, pasirašė telegramą Wilhelmui II), taigi galėjo išvelgti Baltarusijos sienos su Rytų Prūsija poreikį. Be to, jis gerai susigaudė lietuvių ir baltarusių problematikoje bei galimos sienos tarp šių valstybių delimitavimo problemoje. Šiuo klausimu 1919 m. birželio mėn. jis kelis kartus susitiko su lietuviais. Artimai su diplomatine misija bendradarbiavo vokiečiai R. Abichtas, W. Dittmannas ir W. Jägeris²⁸. Gali būti, kad prie paskutinio žemėlapio varianto kažkuris iš jų prisidėjo: tuo būtų galima aiškinti vokiečių kalbos elementus BLR žemėlapyje transkribuojant vietovardžių pavadinimus.

Dar neatsakyta į klausimą, kas yra BLR žemėlapio juodraščio autorius. Ar jis buvo pradėtas nuo pradžių, ar jo pagrindas buvo rusiškas J. Karskio žemėlapis, kuris buvo taisomas? Reikia pabrėžti, kad Baltarusijos Liaudies Respublikos sienos koncepcija formavosi keliais etapais, intelektualėmis kelių žmonių, nors ir nedirbusių kartu, pastangomis. Bet kažkas surinko visas koncepcijas ir jas galutinai kartografiškai susinte-

²⁸ W. Jägeris dar ilgai palaikė ryšius su baltarusių veikėjais; pirmajame Liepojoje leisto leidinio „Der baltische Philatelist“ 1920 m. balandžio 20 d. numeryje paskelbtas jo straipsnis „Die Briefmarken des Weisrussischen Armeekorps“, skirtas Baltarusijos savarankiškojo skyriaus pašto ženklams.

„Карта Беларускай Народнай Рэспублікі / Carte de la République Démocratique Blanche Ruthénienne“
 (ішэйсіас 1918 арба 1919 м. прадзітоје W. Hartmanno Берліне)

Jauchimo Karskio 1930 m. sudarytas žemėlapis „Этнографическая карта белорусского племени“
 „Я. Карскі. „Беларусы – Введение в изучение языка и народной словесности“
 (Vargšiva, 1917, 2-asis pataisytas leidimas)

tino. Žmogų, kuris tai atliko, reikėtų laikyti žemėlapiu „Карта Беларускай Народнай Рэспублікі“ autoriumi. Tai turėjo būti žmogus, dalyvavęs leidžiant W. Jägerio knygą. Sutapimas, kad abu šiuos darbus išleido diplomatinė misija Berlyne, ir kad prie knygų pridėtas žemėlapis, neatrodo atsitiktinis.

Iš lenkų kalbos vertė Irena Tumelytė

THE FORMATION OF THE CONCEPTION OF THE BORDERS OF THE BELARUSIAN PEOPLE'S REPUBLIC DURING 1917–1918

Summary

DOROTA MICHALUK

The third constitutional act of 25 March 1918 declared the founding of the Belarusian People's Republic (BPR), in which territory the majority of the population was of Belarusian nationality: this consisted of the Mahilo? (Mogilev) region and parts of the Belarusian regions of Minsk, Hrodna (including Hrodna and Bialystok), Vilnius (including Vilnius), Vitsyebsk, Smolensk, and Chernihiv as well as the 'Belarusian inhabited border areas of the neighbouring provinces'. This very vague definition of the borders completely coincided with the definition of Prof. Jauchim Karski. He had published the results of his research in *Беларусы -- Введение в изучение языка и народной словесности* (Warsaw, 1903). He presented the borders cartographically in the map 'Этнографическая карта белорусского племени', which he had appended to it. But the borders of ethnic Belarus were established on the basis of only a language criterion without considering other attributes: i.e. folklore and customs. In 1917 J. Karski's map was reissued. The biggest difference in the map's content was that only the external borders of the entire territory, which J. Karski considered ethnic Belarusian lands, were marked. The Belarusian dialects were not distinguished within it. The map was reissued mainly for a political purpose that is fairly less well known. J. Karski's map was influential primarily in shaping opinions about the eastern border of the BPR. J. Karski, who selected this method, did not consider the southern part of Hrodna and Minsk Provinces or the Brest region and Polesia ethnic Belarusian territory. In the opinion of ethnographers, this was an erroneous position because according to other criteria: customs, folklore, and mentality, the indigenous population had more in common with the Belarusians of central Belarus than with the Ukrainians.

The conception of the path of the southern border of the BPR was formulated in the spring of 1918 by M. Downar-Zapolski. On the basis of a historical criterion, the southern border of the GDL, he asserted that the Brest region, including Brest, Pružany, Kobryn, eastern and western Polesia on both sides of the Pripyat, including Mazyr, Rečyca, Łojew, and Homiel, had to belong to Belarus due to ethnic and historical reasons. The view emerged in Belarusian historiography that M. Downar-Zapolski is the author of the 1918 map of the Belarusian People's Republic as well as the author of the final variant of the path of the BPR border. It is nevertheless impossible to agree with this view. In respect to the authorship of the map, the most interesting part is the northeast border. An area of Łomża Province, Grajewo County, which was not ethnically Belarusian, was

included in the composition of the BPR. Only in this way could Belarus share a border with German East Prussia. This path of the border was not part of J. Karski's map, was not discussed in M. Downar-Zapolski's pamphlet, and was not included in the description of the borders by the commission on the border question under the BPR Ministry of Foreign Affairs. Thus it is possible to draw the conclusion that the conception of this border emerged comparatively late in the process of creating the future union. It appears that the same group of people established the border between Belarus and Lithuania, moving it farther north than it was in J. Karski's map.

Thus it is clearly seen that a third person, who we should look for among the employees of the BPR diplomatic mission in Lithuania and Germany or among the Germans connected with them, also contributed intellectually to the conception of Belarus' borders. It is possible that it was one of the leaders of Belarus' Socialist Federalist Party, P. Kreczewski, who had long been predisposed to work with Germany and in addition knew the topic of Lithuania and Belarus.

So far the question of who was the author of the draft map of Belarus remains unanswered. Was it prepared from nothing or was its basis J. Karski's Russian map, which was later adjusted? It is necessary to stress that the conception of the borders of the Belarusian People's Republic was created in stages through the intellectual efforts of several people, even though they did not work together. Nevertheless there was a person who collected all these conceptions and conclusively synthesised them cartographically. It is necessary to consider the person who did this the author of the map 'Карта Беларускай Народнай Рэспублікі'.

FORMOWANIE SIĘ KONCEPCJI GRANIC BIAŁORUSKIEJ REPUBLIKI LUDOWEJ W LATACH 1917–1919

Streszczenie

DOROTA MICHAŁUK

Dnia 25 marca 1918 roku III Ustawą Konstytucyjną proklamowano powstanie Białoruskiej Republiki Ludowej, która granicami objąć miała obszar rozsiedlenia i liczebnej przewagi narodu białoruskiego: Mohylewsczczyznę oraz białoruskie części Mińszczyzny, Grodzieńszczyzny (z Grodnem i Białymstokiem), Wileńszczyzny (z Wilnem), Witebszczyzny, Smoleńszczyzny, Czernihowszczyzny oraz „pograniczne części sąsiednich guberni, zasiedlone przez Białorusinów“. Ten bardzo ogólny opis granic w pełni odpowiadał ustaleniom prof. Eutymsusza Karskiego (Jauchima Karskiego). Wyniki swoich badań opublikował w pracy „Этнографическая карта белорусского племени“. (Warszawa 1903). Zaprezentował je także w sposób kartograficzny na dołączonej do mapie: „Беларусы—Введние в изучение языка и народной словесности“. Etnograficzne granice Białorusi wyznaczone zostały jednak wyłącznie w oparciu o kryterium językowe, bez uwzględniania innych cech, takich jak folklor czy obrzędowość. W 1917 roku ukazało się drugie wydanie mapy E. Karskiego. Najważniejszą jednak zmianą w treści mapy było akcentowanie granicy zewnętrznej całego obszaru uważanego przez E. Karskiego za białoruskie ziemie etniczne. Zrezygnowano więc z podziałów wewnętrznych i z prezentacji gwar języka białoruskiego. Nowa edycja mapy pełnić miała przede wszystkim rolę polityczną, w mniejszym stopniu pogładową. Pod wpływem mapy E. Karskiego uformował się przede wszystkim pogląd na granicę wschodnią BRL. Na podstawie zastosowanej metody E. Karski nie uznał południowej części guberni grodzieńskiej i mińskiej, czyli ziemi brzeskiej i Polesia za przynależne do etnicznego obszaru białoruskiego. Z punktu widzenia etnografów był to pogląd mylny, gdyż inne kryteria: obrzędowość, folklor, mentalność tamtejszą ludność zbliżały do ludności białoruskiej z centralnych terenów Białorusi, niż do ludności ukraińskiej.

Koncepcję przebiegu południowej granicy BRL sformułował wiosną 1918 roku M. Downar-Zapolski. Oparł się na kryterium historycznym – przebiegu południowej granicy W.Ks.L., stwierdzając, że ziemia brzeska z Brześciem, Prużanami, Kobryniem oraz Polesie wschodnie i zachodnie po obu stronach Prypeci z Mozyrem, Rzeczą, Łojewem i Homlem powinny należeć do Białorusi z powodów etnograficznych i historycznych. W białoruskiej historiografii pojawił się pogląd, że M. Downar-Zapolski jest autorem mapy Białoruskiej Republiki Ludowej z 1918 roku, a także autorem ostatecznej wersji przebiegu granic BRL. Z poglądem tym nie można się jednak zgodzić. Z punktu widzenia autorstwa mapy najciekawsza jest granica na północnym-wschodzie. W granice BRL włączono obszar powiatu Grajewo guberni łomżyńskiej, który nie może uchodzić za etnicznie białoruski. Jednak tylko w ten sposób BRL zyskiwała sąsiedztwo z Niemcami w Prusach Wschodnich. Taki przebieg granicy nie jest uwzględniony na mapie E. Karskiego, nie ma o nim mowy także w broszurze M. Downar-Zapolskiego, ani też w opisie granic złożonym przez komisję ds. granic przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych BRL. Przypuszczać więc należy, że koncepcja tej granicy pojawiła się już stosunkowo późno na gruncie układania przyszłych sojuszy. Prawdopodobnie ten sam krąg osób opracował przebieg granicy białorusko-litewskiej, przesuniętej względem mapy E. Karskiego na północ.

Przy koncepcyjnej pracy nad granicami BRL wyraźnie więc widać intelektualny wkład jeszcze trzeciej osoby, której należałoby szukać wśród pracowników misji dyplomatycznych BRL na Litwie

lub w Niemczech lub wśród Niemców z nimi związanych. Być może osobą tą był P. Kreczewski jeden z liderów Białoruskiej Partii Socjalistów-Federalistów, który od dawna orientował się na współpracę z Niemcami, znał też problematykę litewsko-białoruską

Na razie bez odpowiedzi pozostaje pytanie kto jest autorem brudnopisu mapy BRL? Czy został on sporządzony od podstaw, czy za podkład służyła rosyjskojęzyczna mapa E. Karskiego, na której dokonywano poprawek? Podkreślić należy, że koncepcja granic Białoruskiej Republiki Ludowej powstawała etapami, była intelektualnym wysiłkiem kilku osób, choć nie pracujących w zespole. Był jednak ktoś kto zebrał te wszystkie koncepcje i dokonał ich ostatecznej, kartograficznej syntezy. Osobę, która tego dokonała wypada uznać autorem „Карты Беларускай Народнай Рэспублікі”.

Gauta 2005 m. gegužės mėn.

Dorota M i c h a l u k. Humanitarinių mokslų daktarė, Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto Istorijos mokslų fakulteto Tarptautinių santykių katedros darbuotoja. Kelių knygų bei keliasdešimties mokslinių straipsnių XIX–XX a. Baltarusijos istorijos bei Karūnos ir LDK pasienio teritorijų istorijos klausimais autorė.

Instytut Stosunków Międzynarodowych UMK, ul. Stefana Batorego 39L, 87–100 Toruń, Polska.
El. paštas: domi@his.uni.torun.pl